

Науковий вісник Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького

Scientific Messenger of Lviv National University
of Veterinary Medicine and Biotechnologies

ISSN 2519–268X print
ISSN 2518–1327 online

doi: 10.32718/nvlvet9113
<http://nvlvet.com.ua/>

UDC 332.2.021.8; 338.24.021.8

Methodological problems of reforming the agrarian sphere

V. Mahas¹, O. Hrymak², V. Chemerys²

¹Ivan Franko National University, Lviv, Ukraine

²Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv, Ukraine

Article info

Received 17.08.2018
Received in revised form
11.09.2018
Accepted 12.09.2018

Ivan Franko National University of
Lviv, ave. Freedom, 18, Lviv,
79000, Ukraine.
E-mail: v_magas@ukr.net

Stepan Gzhytskyi National
University of Veterinary Medicine
and Biotechnologies Lviv,
Pekarska Str., 50, Lviv,
79010, Ukraine.
Tel.: +38-067-260-45-34
E-mail: grumo@i.ua

Mahas, V., Hrymak, O., & Chemerys, V. (2018). Methodological problems of reforming the agrarian sphere. Scientific Messenger of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies, 20(91), 62–65. doi: 10.32718/nvlvet9113

The article shows that market reforms in Ukraine are based on methodology inappropriate for these purposes. After all, it was this methodology that defined the logic of the construction and operation of the command-administrative system in the past. This is indicated by the fact that the theory and practice of reforms is based on the collectivist system of values of equality and justice, as well as by the directive nature of reforms, in which the pace, scale and forms of changes in the system of economic relations are defined centrally. The teleological vision of social order nature and the interpretation of them as the result of purposeful human activity are at the heart of this methodology. In this case reforms are carried out on the principles of “social engineering”. “Social engineering” cannot be called a scientific method, since it is practically impossible to formulate objective criteria for choosing goals or assessing ways to achieve them. That is, their effects and effectiveness cannot be predicted or substantiated theoretically. Within this approach only those who have an influence on the process of forming decisions, or who owns the right of their practical implementation, has a crucial role. The result of the teleological thinking dominance in the practice of Ukraine's market transformation is that trends and forms of economic development are determined by the ideas and knowledge of a narrow circle of politicians, officials and scholars. According to the theory of dispersed knowledge, market and competition of Friedrich von Hayek, no scholar or official, any collegial body from among them, in fact, is not able to acquire the required amount of knowledge that would allow to determine the optimal ways of development and solving of local and global economic problems. This is only possible if the space is released to realize the knowledge and initiative of millions of people. This requires a change in the paradigm of reforms from teleological to evolutionary. That is, the essence of the reforms is not to be limited to the definition of specific areas and forms of economic development, but to the creation of prerequisites for evolutionary development on the basis of the freedom to realize individual interest and competition. The article offers the main directions of implementation of an alternative evolutionary approach: restriction and decentralization of state power, ensuring freedom of entrepreneurship, demonopolization of the economy and reduction of the level ownership concentration. In particular, it is emphasized that for the development of rural areas, it is especially important to take effective preventive measures to avoid concentration of land tenure.

Key words: teleological paradigm, evolutionary paradigm, social engineering, economic policy, agrarian reform.

Методологічні проблеми реформування аграрної сфери

В.М. Магас¹, О.Я. Гримак², В.А. Чемерис²

¹Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

²Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м. Львів, Україна

У статті показується, що ринкові реформи в Україні ґрунтуються на неприйнятній для цих цілей методології. В її основі лежить телеологічне бачення природи суспільних порядків, трактування їх як результату цілеспрямованої діяльності людини. Реформи в такому разі здійснюються на засадах “соціальної інженерії”. “Соціальну інженерію” не можна назвати науковим методом, оскільки при цьому практично неможливе формулювання об’єктивних критеріїв вибору цілей чи оцінки шляхів їх досягнення.

При такому підході вирішальне значення має те, хто найбільше впливає на процес формування рішень чи кому належить право їх практичної реалізації. Результатом домінування телеологічного мислення у практиці ринкових перетворень України є те, що напрями та форми економічного розвитку визначаються уявленнями та знаннями вузького кола осіб із числа політиків, чиновників та науковців. У статті пропонуються основні напрями реалізації альтернативного еволюційного підходу через: обмеження та децентралізацію державної влади, забезпечення свободи підприємницької діяльності, демонополізацію економіки та зменшення рівня концентрації власності. Підкреслюється, що особливо важливе значення має вжиття ефективних запобіжних заходів щодо недопущення концентрації землеволодіння.

Ключові слова: телеологічна парадигма, еволюційна парадигма, соціальна інженерія, економічна політика, аграрна реформа.

Вступ

Характеризуючи методологічні підходи до вирішення питань ринкових перетворень та економічного розвитку в Україні, можна виділити дві особливості. Перша полягає в тому, що через відсутність цілісного теоретично обґрунтування ринкових перетворень, вони фактично ведуться методом експерименту, тобто “спроб” і “помилко”. У результаті, – формування економічної політики віддано на відкуп галузевим чиновниками і так званим експертам, які, володіючи вузькофаховими знаннями, рідко коли спроможні осягнути вплив пропонованих ними заходів не те що на економіку в цілому, а й на розвиток тих галузей, які вони представляють.

З іншого боку, через традиції телеологічного мислення, успадкованого від централізованої системи, переважна більшість новоспечених “фахівців із питань реформ” здатна пропонувати шляхи вирішення актуальних проблем не інакше як через “будівництво”, “впровадження”, “стимулювання” і т. п. Реалізація пропозицій такого роду передбачає пряму участь державних структур. Отримання таким чином владних повноважень на визначення “зверху” напрямів та форм економічного розвитку не тільки суттєво збільшує ризики та руйнівні наслідки від можливих помилок рішень, а й, що особливо актуально в умовах України, сприяє узурпації політичної влади.

Метою статті є окреслення проблемних питань методології та практики формування аграрної політики в Україні та шляхів їх вирішення.

Методологія та методи дослідження

На противагу телеологічній парадигмі та принципам “соціальної інженерії”, що визначили суть реформ в Україні і які відкрили необмежений простір для соціальних експериментів, у статті пропонується альтернативний еволюційний підхід.

У роботі використовуються загальнонаукові методи дослідження, які характерні для нормативної економічної думки, а саме: логічний метод і метод аналізу та синтезу.

Результати та їх обговорення

Аналіз основних ідей, що визначають зміст ринкових перетворень в Україні, свідчить про збереження в практиці реформування командно-адміністративної системи методології, яка лежала в основі її становлення і розвитку. Зокрема, на це вказує безплатний і неконкурентний характер здійсненої приватизації. В її основі лежить колективістська система цінностей

рівності та справедливості, яка в корені суперечить індивідуалістичній системі цінностей свободи і конкуренції, на якій ґрунтується ринкова економіка.

Що стосується власне аграрної сфери, то в ході роздержавлення сільськогосподарських підприємств реалізована розподільча ідея права трудових колективів і окремих їх членів на “зароблену” частку суспільного майна. В основу земельної реформи була закладена ідея права кожного громадянина на землю. Вона знайшла свій розвиток від ідеї земельних бонів, якою проголошувалось рівне право всіх громадян на рівну земельну ділянку, до ідеї рівного поділу в межах окремих територій. Спочатку – до права на середню земельну частку тих працюючих громадян і пенсіонерів з їх числа, які в межах окремих місцевих рад мали пряме (працівники колгоспів і радгоспів) та непряме (працівники соціальної сфери) відношення до сільського господарства. Пізніше, – до права на земельний пай тих працівників та пенсіонерів, які мали тільки пряме відношення до тодішніх сільгоспідприємств.

Методологічну основу нинішніх реформ становить телеологічне бачення природи суспільних порядків, тобто трактування їх як результату “свідомої”, тобто цілеспрямованої діяльності людини. Реформи у такому разі здійснюються методом “соціальної інженерії”. Як зазначає Карл Поппер (Popper, 1994), “інженер чи технолог розглядає інститути раціонально, як засоби, що служать певній меті, і як будівничий, він судить про них цілковито з огляду на їх придатність, ефективність, простоту і таке інше”. Тому, мислення “соціального інженера” має чітко виражений цілеспрямований характер, воно підпорядковане досягненню наперед визначеної мети. Зрозуміло, що засоби, які служать досягненню мети, при цьому перетворюються на цілі нижчих рангів, адже вважається, що їх досягнення автоматично наближає до основної мети.

Як наслідок, здійснення окремих заходів економічної реформи перетворюється на самоціль, а сама вона набуває “планового”, “директивного” характеру, із централізованим зазначенням темпів, масштабів і форм змін в системі економічних відносин. Не випадково, що аграрна реформа за традицією стала оцінюватись у відсотках господарств, в яких було здійснене паювання майна чи землі, за числом утворених “ринкових форм господарювання”, за кількістю виданих державних актів на землю тощо.

“Соціальну інженерію” важко назвати науковим методом, оскільки при цьому практично неможливе формулювання об’єктивних критеріїв вибору цілей чи оцінки шляхів їх досягнення. Практично головним принципом “соціальної інженерії” є відсутність будь-яких принципів. При такому підході вирішальне значення має лише те, хто впливає на процес формуван-

ня рішень та/чи кому належить право їх практичної реалізації. Вони ж виходять із власних міркувань про доцільність та можливість здійснення тих чи інших заходів.

Для сподвижників реформ це створює широке поле для довільної інтерпретації суті окремих реформаторських заходів та оцінки їхньої результативності. Так, наприклад, очевидний провал заходів паювання майна колективних господарств (через повну невідповідність проголошених цілей із фактичними результатами) було проголошено лише “першим” етапом реформування. Згідно з вибудованими заднім числом “теоретичними” конструкціями завдяки паюванню у колгоспника мало лише “пробудитися” так зване “почуття власника”. Виявилось, що надалі він мав би знайти “господаря” на своє майно, а той своєю чергою повинен був ще й відшукати ефективну “форму господарювання”. Завершилися усе це тим, що “господарів” та ефективні форми господарювання довелося спішно визначати в “указному” порядку в рекордно короткий термін до 1 квітня (Дня Сміху) 2000 року. Саме цього вимагав Указ Президента України “Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки” від 3 грудня 1999 року. В результаті, як проголосив один із авторів цього указу Павло Гайдучський (Haidutskyi, 2000), “мета, визначена Указом Президента на перший період реформування, – одержати на землі реального власника – досягнута”.

У ближчому часі з’ясувалося, що більшість із цих “реальних” власників землі неспроможні не те, що господарювати на ній, а й навіть оплатити вартість державних актів на землю. Тому їх довелось видавати за рахунок платників податків. Зокрема, на це була залучена позика Міжнародного банку реконструкції та розвитку на суму понад 195 млн доларів США (ратифікована Законом України № 1776-IV від 15.06.2004 р.).

При такому підході причини виникнення негативних явищ в економіці вбачаються не у помилковості тих чи інших реформаторських рішень, а у “формальному” характері їх впровадження, або ж – у “непослідовності” чи “нерішучості” при їх продовженні. Відповідно уже третє десятиліття, як кожен наступний український уряд бере на себе зобов’язання “прискорити” і “радикалізувати” реформи. У всіх випадках ті, хто це проголошує, дають зрозуміти, що для них абсолютно відомо, як саме повинна усуватися так звана “формальність” чи що саме буде предметом їх “послідовності” і “рішучості”, що вони не сумніваються в успішності пропонованих ними заходів і т. п.

Реформування методом соціального експериментування призводить до того, що будь-які заходи втрачають смисл, якщо вони не доводяться до логічного завершення. Такою останньою крапкою у земельній реформі має стати відміна мораторію на продаж сільськогосподарських земель. На схиляння суспільної думки до відміни мораторію спрямована шалена пропаганда з боку державних та олігархічних ЗМІ. Незважаючи на це, більша частина громадян виступають проти, оскільки впевнені, що наслідком цього стане

масштабний перерозподіл та концентрація сільськогосподарських угідь у руках олігархів.

З точки зору здорового глузду, ніякі реформаторські зміни не повинні підлягати форсуванню через яку заводно райдушну перспективу, в яку вірять її прихильники, без твердих гарантій успішності даного заходу з точки зору його ефективності. Також у процесі прийняття рішень повинно бути непорушним правило, за яким вводяться тільки ті нові елементи, щодо ефективності яких немає сумнівів, і, у випадку протилежного, є можливість відходу на попередні позиції з найменшими соціально-економічними та політичними втратами. Тільки при такому підході можна говорити про те, що реформатори усвідомлюють свою професійну та моральну відповідальність перед нинішніми і прийдешніми поколіннями. Очевидно, що цим вимогам жодним чином не відповідає скасування земельного мораторію. Проте це не зупиняє нинішніх аграрних експериментаторів.

Методологічною альтернативою телеологічному підходу є формування економічної політики на базі еволюційної парадигми. Про цю необхідність зміни парадигми вперше зазначив Юрій Бажал (Bazhal, 1993). Еволюційний характер реформ не передбачає визначення “зверху” конкретних напрямів, форм і темпів суспільно-економічних змін. Головне завдання – створення передумов для реалізації саморегулюючих і самоорганізуючих сил суспільства, які б “знизу” забезпечували пошук шляхів та засобів природних, еволюційних змін в системі економічних відносин. При цьому основним критерієм еволюційного розвитку є ріст продуктивності економічної системи.

Наразі ж, результатом домінування телеологічного мислення в практиці ринкових перетворень України є те, що напрями та форми економічного розвитку визначаються уявленнями та знаннями вузького кола осіб із числа окремих політиків, чиновників та науковців. Практична корисність їх знань при вирішенні конкретних питань розвитку незначна. Адже на ринкових засадах під свої ідеї вони не здатні залучити приватні ресурси, а своїх ресурсів та/або необхідного організаційного досвіду їм, зазвичай, бракує. У кращому разі вони готові вирішувати конкретні проблеми за іноземні гранти чи кошти платників податків, наприклад – розвивати оптові ринки, аграрні біржі, торгові доми, дорадчі служби, кооперацію, роздавати державні акти, піднімати зернову галузь чи тваринництво і т. д. і т. п.

На відміну від тих, хто готові вирішувати актуальні проблеми села за чужий рахунок, є також ті, які не тільки знають що робити, а й можуть і діють. Це мільйони звичайних жителів сіл, підприємців та багато інших громадян. Їхні знання мають практичне застосування. Вони самостійно розв’язують проблеми, незважаючи ні на що: недосконале законодавство, корупцію, свавілля контролюючих органів і т. п. Вони не просто діють, а й несуть майнову відповідальність за прийняті ними рішення. Вони виживають часто всупереч тому, до чого ведуть рішення представників першої групи.

Розглядаючи проблеми розвитку аграрної сфери необхідно усвідомити, що, згідно з теорією розсіяного

знання, ринку та конкуренції лауреата Нобелівської премії Фрідріха фон Гаска (Hajek, 1989), жоден науковець чи чиновник, жоден колегіальний орган із їх числа в принципі нездатні оволодіти потрібним обсягом знань, які б дозволяли задавати оптимальні шляхи розвитку, вирішення локальних і глобальних економічних проблем (Hajek, 1989). Це можливе лише за умови вивільнення простору для реалізації знань та ініціативи мільйонів людей. Тобто, суть реформ має зводитись не до окреслення конкретних напрямів та форм економічного розвитку, а до звільнення поля для вияву знань та ініціативи представників зазначеної другої групи. У цьому плані, враховуючи нинішні економічні реалії, пропонується таке.

Перше – необхідно суттєво обмежити можливості для деструктивного впливу на розвиток економіки з боку представників вищезгаданої першої групи. Адже нині саме від них йде основна загроза національним інтересам. При цьому потрібно виходити із того, що на сьогодні робота державного апарату не піддається “покращенню” на основі часткових рішень, спрямованих на перегляд окремих цілей, завдань, функцій, прав і повноважень тих чи інших державних інституцій. Тому необхідно керуватися принципом “презумпції непотрібності” переважної більшості нинішніх владних структур. Державний апарат потребує корінного скорочення, а ті владні структури, необхідність існування яких буде доведена, повинні забезпечити ефективне виконання покладених на них суттєво звуженого кола функцій.

Друге – потрібно забезпечити свободу для представників другої групи діяти і застосовувати свої знання, навички і вміння відповідно до своїх потреб, цілей, устремлень способами, які не суперечать такій же свободі інших громадян.

Ця проблема не вирішується лише шляхом створення якнайсприятливіших умов для здійснення підприємницької діяльності на основі захисту прав власності, зниження податків, дерегуляції тощо. Існує принципова необхідність викорінення усяких патерналістських настроїв, отриманих у спадок від соціалізму та підтримуваних популізмом нинішніх українських політиків.

Третій напрям – децентралізація влади. Централізація владних повноважень та податків є головним чинником, який обмежує ініціативу органів місцевого самоврядування. Влада на місцях зобов’язана, повинна мати можливість та стимули до пошуку шляхів розкриття потенціалу місцевого економічного розвитку. Важливою передумовою цього є проведення реальних реформ, спрямованих на децентралізацію бюджетної та фінансової політики.

У цьому плані необхідно суттєво скоротити та/чи передати більшість прав і повноважень, які зараз належать центральним органам, на рівень регіональних та районних органів влади і органів місцевого самоврядування. Необхідно створити умови, за яких відбувалася б взаємна конкуренція територіальних громад за ресурси. При цьому шлях до успіху полягав би насамперед у створенні максимально сприятливих умов для потенційних інвесторів.

Четверте – потребують нагального вирішення проблеми монополізації економіки та концентрації власності. Враховуючи неефективність та корумпованість нинішніх владних структур, нині єдиним ефективним інструментом вирішення проблеми монополізації є зведення до мінімуму зовнішніх тарифних та інших бар’єрів. Проблеми України ніколи не вирішаться, якщо доморощені олігархи, замість того щоб перерозподіляти доходи та майно на основі державного рейдерства, не опиняться перед необхідністю доводити свою ефективність у чесній конкуренції з серйозними світовими гравцями.

П’яте – це запобігання концентрації землеволодіння, що на сьогодні є найбільшою загрозою для розвитку сільських територій. Створення передумов для скуповування за безцінь десятків і сотень тисяч сільськогосподарських угідь з метою подальшого перепродажу немає нічого спільного із ефективним сільським господарством. Неважко також прогнозувати плачевні наслідки залежності місцевої влади та населення від монопольного працедавця та платника податків! Тому вжиття необхідних запобіжних заходів щодо недопущення концентрації землеволодіння – це перший і необхідний крок. Надалі важливо розробити систему принципів аграрної політики, які б забезпечили зростання конкурентоспроможності аграрної сфери України на основі послідовного впровадження політики конкурентного порядку.

Висновки

Результатом домінування телеологічного мислення у практиці ринкових перетворень України є те, що напруга та форми економічного розвитку визначаються уявленнями та знаннями вузького кола осіб із числа політиків, чиновників та науковців. Це не тільки підвищує ризики прийняття помилкових рішень, а й сприяє узурпації політичної влади, тенденції до чого проявляються в сучасній Україні.

Альтернативою нинішньому підходу є формування економічної політики на основі еволюційної парадигми. Це передбачає здійснення комплексу заходів з метою створення передумов для ефективної реалізації саморегулюючих і самоорганізуючих сил суспільства, що забезпечувало б пошук шляхів та засобів природних, еволюційних змін в системі економічних відносин. При цьому основним критерієм еволюційного розвитку є підвищення продуктивності економічної системи.

References

- Bazhal, Yu. (1993). Evoliutsiina paradyhma ekonomichnoi reformy. *Ekonomika Ukrainy*, 8 (in Ukrainian).
- Haidutskyi, P. (2000). Zemlia maie vlasnyka. *Realnoho! Uriadovyi kurier*, 90 (in Ukrainian).
- Popper, K. (1994). *Vidkryte suspilstvo ta yoho vorohy*. Tom 1. K.: Osnovy, 36, 37 (in Ukrainian).
- Hajek, F. (1989). Konkurencija kak procedura otkrytija. *Mirovaja jekonomika i mezhdunarodnye otnoshenija*, 12, 6–14 (in Russian).